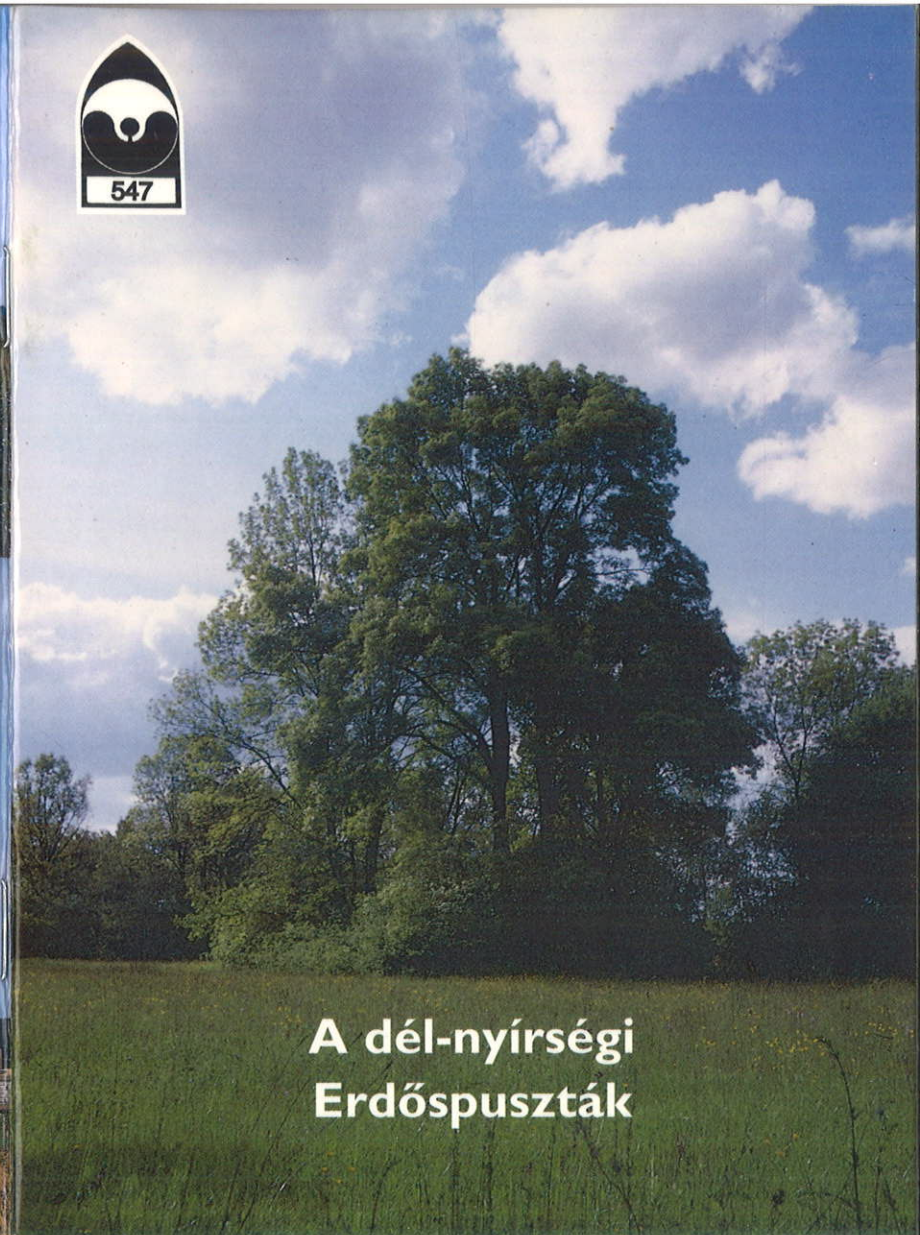
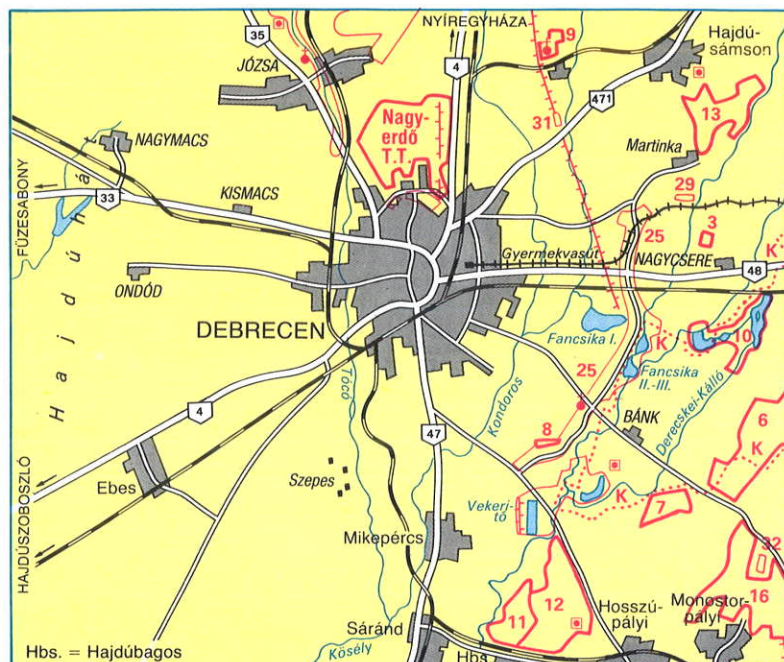

**A dél-nyírségi
Erdőpuszták**

TÁJAK
KOROK
MÚZEUMOK
KISKÖNYVTÁRA 547

© Cartographia Kft., Budapest, 1996. 660807

A CÍMLAPON: A vámspércsi „Körises”
 A HÁTLAPON: A létavétes falurét (fent)
 Dombostanya, Árpád kori templomrom (lent)
 ON THE COVER: Ash trees at Vámspércs
 ON THE BACK COVER: The village meadow at Létavértes (top)
 The ruined church at Dombostanya (bottom)

A Dél-nyírségi Erdőpuszták természeti értékei

A Budapest felől érkező utas – Debrecen elhagyva – Hosszúpályi, Vámspércs vagy Hajdúsámson irányába haladva érzékeli, hogy a Tiszántúl fátlan rónaságát, a nagytáblás szántóföldek helyét változatos, buckás, erdős tájak váltják fel.

„A magyar Alföld ősi tájképét, a lápokkal tarkított erdős pusztát idézi elénk a Nyírség. A százados, terebélyes tölgyesek helyét mindinkább akácosok foglalják el, a buckákra a pusztai virágok sokaságát ekeföldek váltják fel, az egykori lápok, rétek helyén gabona hullámlázik. Mégis, a Nyírség őrzi hírmondóit a történelem előtti idők tájképének, a buckaközi mocsarak, fűz és nyírlápok, ligetes erdők mélye a legtöbbet őrzött meg Alföldünk múltjából, állatot, növényt egyaránt...” – írta a nagyírú debreceni botanikus Soó Rezső a 30-as évek derekán. Valóban, a Dél-Nyírség ma is Alföldünk természeti értékekben egyik leggazdagabb területe.

A Nyírség hazánk második legnagyobb futóhomok vidéke, annak a hatalmas, 120-300 m vastag hordalékkúpnak a maradványa, amelyet a pleisztocén folyamán az ÉK-i Kárpátokból, Erdély Ny-i részéből lefutó, s itt áthaladó folyók halmoztak fel. Az utolsó eljegesedés idején a Bereg-Szatmári síkság és a Bodroghöz megcsúszása miatt a folyók más irányt vettek, ezután a felszín alakításának szerepét a szél vette át. Az utolsó jégkorszak északias szelei alakították ki a ma is elénk táruló felszínt, építették fel a tájra jellemző 0,5-1,5 km hosszú, a 18-20 m-es magasságot is elérő jellegzetes formájú, ún. parabolabuckákat, melyek között részben az ősi folyóvizek által hátrahagyott, részben a szél által kimélyített ÉK-DNY irányú mélyedések, völgyek jöttek létre. Ezek a nedves, tocso-gós, lefolyástalan ún. nyírvízlaposok a jégkorszak végső szakaszában és az az utáni hűvös-nedves időszakban alakulhattak ki. Napjaink „vízrendezéséig” menedéket nyújtottak a hajdani kor élővilágának szárazabb, melegebb periódusokban is. A nyírvízlaposok lápmocsári növényzetével szemben a buckák oldalai, tetői száraz, homokpusztai vegetációnak adtak otthont, így változatos, egymásba fokozatosan átmenő társulások, társuláskomplexek jöhettek létre.

Bár az elmúlt évezredekben az éghajlat és a természeti viszonyok sokat változtak, a múlt század második felétől kezdve gyorsult fel igazán a természet átalakulása. Ennek nyomán alakult ki a táj ma ismert képe. A legnagyobb beavatkozás a térség vizeinek lecsapolása volt. Az ún. nyírvízmentesítő társulatok 1892-től kezdve csatornákkal hálózta be a területet, a lefolyástalan vagy részben

lefolyásos nyírvízlaposok vizét összegyűjtötték és a Berettyóba vezették.

Mivel az átlagos évi csapadékmennyiség 550 mm körül van, melyből csak a párolgással 500 mm távozik, a lápok helyén ugyan szántóföldeket nyertek, azonban általánossá vált a tájegység kiszáradása, a talajvíz lejjebb szállása. (A 70-es évektől kezdődően a folyamat legalább részlegesen megállítása érdekében hozták létre az erdőpusztai jóléti tavak rendszerét.) A vízrendezésnél jóval korábban, már a XVI-XVII. század török világa alatt, megkezdődött az erdőterületek csökkenése, melyek helyét szántók, szőlők, gyümölcsösök, rétek, homoki legelők foglalták el. Ezt tetézte a megmaradt

Homoki nőszirm – *Iris humilis*,
found on sand

erdők faállományának átalakítása: a múlt századtól a tölgyet gyorsan növény, a szárazságot jobban tűrő akáccal, fekete és erdei fenyővel, nemes nyárral váltották fel.

Az akác és a többi tájidegen fafaj a térség élővilágát, tájképet elszegényítette. Nem kell hozzá ökológusnak lenni, hogy megérezzük a döntő különbséget, amikor a tölgyerdő templomából átérünk egy silány, madárdal nélküli, gyomos akácosba, vagy mértani rend szerint telepített nyárültetvénybe. A nehezen lebomló akác-avar nem képes az erdei talaj megfelelő humuszutánpótlására, miközben nitrogén-felhalmozódást és erős gyomosodást okoz. Ráadásul az erdők vágás utáni kituskózása és mélyszántása nyomán nagyrészt eltűntek az aljnövényzet díszét jelentő hagymás-gumós-gyöktörzses növények (pl. a tarka sáfrány, vagy az egyhajú virág).

A természetes táj pusztulásának folyamatára a 'tőviszkoronát'

a természettel még viszonylag összhangban élő kisparaszti életformát felváltó nagyüzemi gazdálkodás erőltetett és átgondolatlan meliorációi, gyp-gabonaváltó programjai, kemizálása s napjaink privatizációjának negatív hatásai (kivágott fasorok, ligetek, feltört gyepek) tették fel. Ennek nyomán sok vízállás, homokos rét és legelő tűnt el a rövid távú haszon oltárán feláldozva.

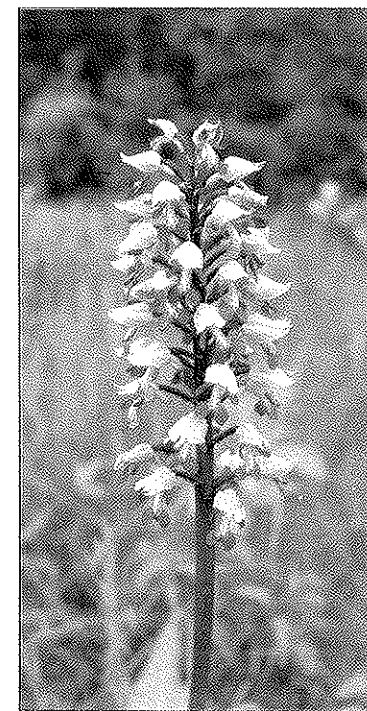
Az Erdőpusztákon két jellegzetes és egyben szélső élőhelytípus, a száraz homokpuszták és a nedves nyírvízlaposok szinte teljes szukcessziós sorát megtalálhatjuk.

Először keressük fel a Nyírség buckaközi mélyedéseit, deflációs völgyeit, ún. nyírvízlaposait, melyek sajátos élőhelytípust hoztak létre. Mozaikszerű társulásaik, követve a felszíni és a talajvízszint vonalát, jellegzetes mintázatot alkotnak, sok hűvös és nedves klímát kedvelő növényt megőriztek (pl. vidrafű, fehér zászpa, szibériai nőszirm, buglyoszegfű, pompás kosbor, hússzínű ujjaskosbor, zergeboglár, kornistárnics, hogy csak a legjellegzetesebb növényeket említsük).

A lápok beerdősülésének jellegzetes állomásai a nyírlápok és a gyakoribb rekettye vagy bokorfüzesek. A buckaközi laposok zárótársulása a tölgy-kőris-szil ligeterdő. A néhol még megmaradt nagyobb és kisebb foltjai lombkoronaszintjét a kocsányos-tölgy, a magyar kőris és a mezei szil alkotja, s megtalálható a vénic szil, a közönséges nyír és különféle nyárok is. Cserjeszintjének jellemző fajai a veresgyűrű som, kutyabenge, kányabangita.

Lágyszárú szintjének jellemző növényei az odvas és ujjas keltike, fehér és lándzsás ma-

Vitézkosbor – *The military orchid*
(*Orchis militaris*)

dársisak, vitézkosbor, turbánliliom. A szárazabb, magasabb térszíneken megjelenik a gyöngyvirágos tölgyes. Lombkorona szintjét a kocsányos tölgy mellett a mezei juhar, néhol a tatárjuhar, a vadkörte, vadcseresznye, a különféle hársak alkotják. Különlegességnek számít a Balkán felől Erdélyen át a Beregi-síkságig terjedő ezüsthárs, mely Bagamér mellett szép maradványerdőt alkot. Nem ritkák ezekben az erdőkben a nyárok és a nyír sem. Cserjéi közül kiemelkedők az énekes madaraknak kitűnő eleséget nyújtó veresgyűrűsöm (sőt Guthon a húsos som is!), a bibircses kecskerágó, a kökény, az egybibés galagonya, a fagyal. Gyepszintje gazdag a sok tavaszihagymás növénytől, a gyöngyvirágtól, a különféle salamonpecsét fajoktól. Ritka, védett növényei: a tavaszi csillagvirág, a zöldes és kétlevelű sarkvirág, a madárfészek orchidea, az erdei szellőrózsa, az odvas és ujjas keltike, a kereklevelű körtike, a tavaszi kankalin stb.

Ha a szárazabb területeket keressük fel, még mindig sok szép homoki legelőt találhatunk (pl. Bagamér, Monostorpályi, Hajdúbágyos, Hajdúsámson mellett). A homoki gyepekben megtaláljuk az agárkosbort, a magyar kökörcsint, a homoki nőszirmot, a homoki szalmagyopárt és a homoki vértövet.

Magyar kökörcsin – The small pasque flower (*Pulsatilla pratensis* ssp. *hungarica*)

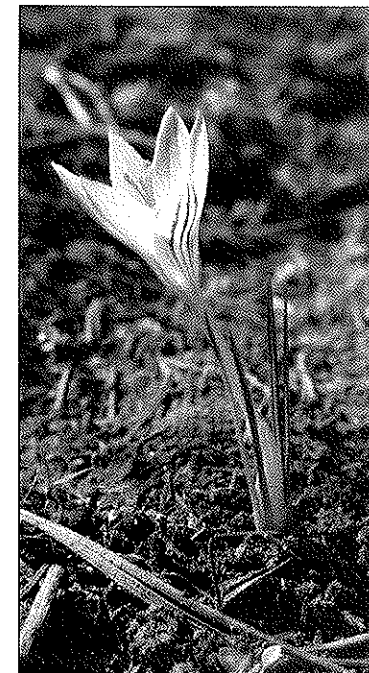
A buckatetők beerdősülésével létrejött száraz homoki tölgyesekből mára csak igen kevés maradt. Jellemzőek rájuk a kiterjedt tisztások, s azokon a zárt homoki gyepek, mely sokszor fajgazdagabb, mint az erdőkön kívül megtalálható társai. A domináns kocsányos tölgy mellett itt megtaláljuk néhol az ezüsthársat, a fehér nyárat, sőt itt-ott a borókát is. A gazdag cserjeszintben az egybibés galagonya és a fagyal mellett ott a mogyoró is, mely a szárazodás miatt egyre ritkább. A lágyszárú szintben van a széleslevelű nőszőfű s talán legkiemelkedőbb értékűként a liláskék magyar nőszirmot (melyet nap mint nap láthatunk a 20 forintos érmén). Néhány további figyelemreméltó növény a debreceni csormolya, a tavaszi hérics, a sárga gyűszűvirág. A táj legkiemelkedőbb értékei között tartjuk számon a tarka sáfrányt és az egyhajúvirágot, melyek néhol még ma is virágzó nyelvet képezve a koratavas legszebb ékességei.

Bár területünk elsősorban botanikai értékei miatt nevezetes, nem érdektelenek az előforduló védett állatfajok sem. Így feltétlenül megemlítendő a száraz homoki gyepek két értékes izeltlábúja, a ragadozó imádkozó sáska és a Kárpát medencei bennszülött sisakos sáska.

Homokos talajú területeken, utak mentén tűnik elénk az alföldi homokfutrinka. Igen megritkult mára az idős tölgyesekre jellemző nagy szarvasbogár, és nagy hőscincér. Eltűnőben van a szintén odvas tölgyekben fejlődő orrszarvúbogár is.

A tölgyerdők szegélyein néhol még találkozunk a farkasalmalepkével, a nyíltabb részeken fecskefarkú és kardfarkú lepkékkel. Lápos területek értékes faja a nagy tűzlepke, s a páragazdag kőrises erdők szegélyein feltűnik az egyik legértékesebb lepkefaj, a díszes tarkalepke is.

Tarka sáfrány – *Crocus variegatus*

A gerincesek közül említést érdemel a pangóvízes területek még ma is viszonylag gyakori, védett hala, a *rétcsík*. A vizes területek és környékük otthont adnak a másutt már veszélyeztetett kételtűfajoknak (*pettyes és tarajos gőte, mocsári béka, vöröshasú unka*, stb.)

A hüllők közül kiemelendő a homokpusztai gyepeken kisebb elszórt populációkban élő *homoki gyík*, a napsütötte erdőszeleken ékes színével feltűnő *zöld gyík*, s a láprétek ritka, értékes gyíkja az *elevenszülő gyík*. Az emlősök közül három fajt emelnénk ki: a homoki legelőkön még mindig szép számban élő *ürgét*, a már csak néhány elszigetelt populációban élő bennszülött *földikutyát* (Hajdúbagosa), és a nagyobb kiterjedésű erdőkben előforduló *vadmacskát* (Gúth).

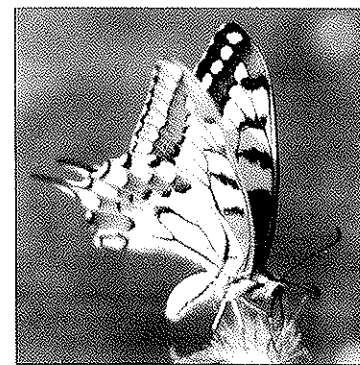
Végül ejtsünk néhány szót a madárvilágról. Az Erdőpuszta változatos növényzete kedvez a gazdag énekesmadár-fauna kialakulásának. Különösen igaz ez a dús eszterjeszintű, tisztásokkal tagolt tölgy-kőris-szál ligeterdőkre és a még meglevő százados tölgyesek fészkelő közösségeire. Kiemelkedő természetvédelmi jelentőséggel bír az idős nyárfák természetes oduiba fészkelő *szalakóta* és a hasonlóan dekoratív *gyurgyalag*, mely a homokbányák partfalait választja lakóhelyül. A vízimadarak közül említést érdemel a víz-

Kornistárnics – The marsh gentian
(*Gentiana pneumonanthe*)

tárolókon költő *vörösnakú vöcsök* és *fattyúszerkő*. A ragadozó madarak közül kiemelkedő a vizes területek fölött rendszeresen feltűnő *halászsas*, a *kígyászölyv*, a lápréteken is megjelenő *kis békászó* és az újra tért hódító *kerecsensólyom*.

Ez a rendkívül hézagos felsorolás természetesen csak néhány kiragadott példával igyekezett igazolni azt, hogy a délnyírségi Erdőpuszták világa még ma is jelentős értéket rejt. A fajok élőhelyeinek, a táj megmaradt harmóniájának megóvását védett területeken igyekeznek biztosítani. Bár a bemutatott értékek egy része ma már törvényes oltalmat élvez, látnunk kell, hogy a jog védelme

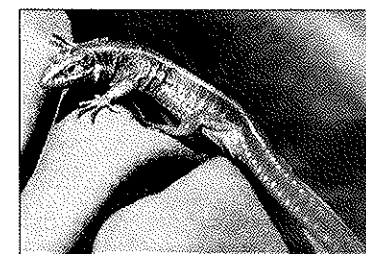

Fecskefarkú lepke – The swallowtail butterfly (*Papilio machaon*)

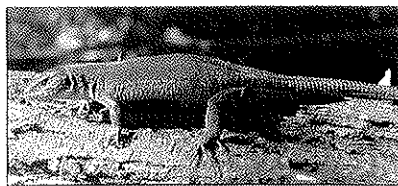
Védett területek

A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet területei: A természetvédelem 1988-ban 5680 ha-on (mely a bővítésekkel 7000 ha fölé nőtt) védetté nyilvánította az erdőpuszták napjainkig fennmaradt őshonos faállományú, ritka növényeket rejtő erdőfoltjait, eke által nem bolygatott rétteit, legelőit. Mivel ezek a területek javarészt a volt Hajdú vármegye K-i részén fekszenek, a keresztségben a védett területek e mozaikja a *Hajdúsági Tájvédelmi Körzet* nevet kapta. Talán szerencsésebb lett volna a Hajdúság helyett a Nyírség nevet kölcsönvenni, hiszen földrajzi és növényföldrajzi szempontból egyaránt a Nyírségben járunk, mégpedig annak déli vízgyűjtő területén. Bár a táj a változások ellenére napjainkig sokat megőrzött ősi képéből, az eredeti természet a bemutatott folyamatok hatására szigetszerű maradványfoltokra zsugorodott össze. Ennek következménye a tájvédelmi körzet szét-szórt, mozaik jellege.

Elevenszülő gyík – Common lizard (*Lacerta vivipara*)

Gyarmathy István – Papp László

Nászruhács zöld gyík – The green lizard
(*Lacerta viridis*) in breeding colours

Álmosd és Bagamér határát É-ről D-felé szeli át az ún. Kékkálló, vagy II. számú főfolyás; melynek völgyében 1* szinte valamennyi jellegzetes nyírségi élőhelyet megtaláljuk a nevezetes Daru-hegyek (vagy Malomgát) homokbuckáitól a Kokadig, sőt Létavértesig elnyúló Daru-lápok nyírvízlaposaitól a különlegességnek számító ezüsthársas tölgyesig, mely egy meredek buckaoldalt borít. A területhez közel, de már Vámospécs határában találjuk azt a néhány kis homoki tölgyes foltot 2 melyek utolsó hírmondói a térség ilyen típusú erdőségeinek.

Debrecen mellett a város hajdani birtokai: Bánk, Haláp, Pac, Nagycsere és Fancsika erdei még ma is őriznek néhány őshonos erdei és réti társulást, így a Nagycserei kőrises arborétumot 3, a Guthiér melletti keményfás ligeterdőt 4, melyet még Soó Rezső javasolt védettségre, a haláp-széli Rauchbauer-tölgyest és környékét 5.

A Haláp és Bánk közötti nagy, egybefüggő erdőtömbben 6 több értékes homoki- és gyöngyvirágos tölgyesmaradványt találunk, így a halápi erdészeti melletti Álló-hegyi tölgyest, a Pipó-hegyi erdőt és a néhai Ludas csárda környékét. Nyíres tölgyes és néhány szép mocsárrét, kaszáló is színesíti a táj képét. A valamikor Erdélybe vezető sószállító út, az ún. Diószegi út túloldalán Bánk közelében fűzláp, nedves kaszáló, víztározó és a több növényritkaságot rejtő, Mézes-hegyi tölgyes egy része 7, Pacon a tarka sáfrány egyik utolsó termőhelye 8, míg Dombostanya mellett a hajdani Parlagh település Árpád-kori templomának romja és környéke 9 áll védelem alatt. Az erdőpusztai jóléti tavak két legtermészetesebb állapotú tagja a Bodzás és Halápi tározó 10 elsősorban mint madárfészkelőhely jelentős.

Bár nem a Hajdúsági Tájvédelmi Körzethez tartozik, mégis meg kell emlékezni a debreceni Nagyerdőről, amelyből egy idős

A tájvédelmi körzethez tartozó 28 védett területet az alábbi települések határai-ban találjuk meg: Álmosd, Bagamér, Debrecen, Fülöp, Hajdúbagos, Hajdúsámson, Hosszúpályi, Kokad, Létavértes, Monostorpályi, Nyírábrány, Nyíracsa, Ujléta, Vámospécs.

gyöngyvirágos tölgyes erdő-részlet 1939-ben I-es sorszámmal került be természetvédelmi területeink törzskönyvébe. 1992 óta a Nagyerdő teljes, 1100 ha-os területe természetvédelem alatt áll.*

Hajdúbagostól ÉK-re található az 1976-ban védetté nyilvánított Nagynyomás nevű legelő, a földikutya országosan is legjelentősebbként számontartott élőhelye 11. A Földikutya rezervátumot K-ről a népvándorlás kori szarmata földsánc-rendszer, az Ördög-árok maradványa választja el attól az erdőterülettől, melynek néhány idős, tártáruharos tölgyfoltja a hajdani nagy kiterjedésű pusztai tölgyesek emlékét idézi. A védett terület átnyúlik Hosszúpályi határába, s a Debrecen-Hosszúpályi műútig tart 12.

Hosszúpályi a Nyírség legészén fekszik, így másik két, a tájvédelmi körzethez tartozó, védett területe (a községtől délre) már tipikus bihari szoloncsák szikes-mocsaras terület, mely jellegében, élővilágában gyökeresen különbözik a tájvédelmi körzet nyírségi részeitől. A régebben nevezetes fürdő, Konyár-Sóstó melletti Sándorosi mocsarak helyén a 70-es években víztározót hoztak létre. A tájra jellemző kunhalmok egyikének tövében lévő Kócsik-lapossal és a nyárra kiszáradó, szikes Kerekfenéssel nemzetközileg is számontartott madárfészkelő és táplálkozóhely, fontos szerepet tölt be az őszi és tavaszi madárvonulásban.

Hajdúsámsontól D-re fekszik a tájvédelmi körzet egyik legnagyobb – pusztagyeppekkel és nedvesebb rétekkel, laposokkal tarkított – homoki területe, a természeti értékekben gazdag martinkai legelő a hozzá csatlakozó tölgyessel 13.

Létavértes szintén a Nyírség szélén fekszik. A településtől D-re a hajdani löszgyepek helyén jó minőségű szántókat találunk, melyek egyhangúságát csak a közelmúltban védetté nyilvánított geológiai, régészeti és botanikai érdekesség, a Pocsaj felé terjedő ún. löszletörés szakítja meg. A községtől É-ra változatos, nádasokban,

Kis hősincér – *Cerambyx scopoli*,
an oak beetle

* A számok a térképmellékletekre utalnak a borító 2. és 3. oldalán.

* Részletesebben a TKM Kiskönyvtár 395. sz. füzeté ismerteti

mocsarakban, fűz-nyárligetekben gazdag homokterület van, melynek védett része 14 átnyúlik Újléta határába, ahol az ócsai kaszálót, mely egy nyírvízlapos maradványa, É-felől meredek buckák határolják. Ezek egyikén áll a nevezetes „Kiserdő”, mely hazánk egyik legnagyobb egyhajúvirág állományát őrzi.

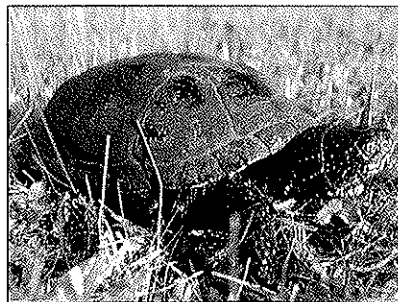
Létavértes esetében meg kell még emlékezni a szintén védett néprajzi és tájképi értékről, a Mosonta-hegyi szőlőskerttről 15.

Monostorpályitól É-ra a Diószegi útig húzódik a tájvédelmi körzet egyik legszebb területe 16, melynek felső, É-i részén a Kis-pályi ér menti rétek, az azokat Ny felől övező Csíkgát dombvonulat tölgyesei ma is megkapó látványt nyújtanak.

Nyírábrány környékén a leggazdagabb a tájvédelmi körzet láprétekben. Ilyen a Bátorligettel vetekedő értékű Káposztáslapos 17 és a Keszler-tagi nyíres láp 18, melyet Ny-ról a TK legmeredebbebb, típusos, nyílt homoki gyeppel fedett parabolabuckája határol, ahonnan szép látvány nyílik a területre és a távolabb fekvő falura. A Nyíracsádra vezető műúttól É-ra fekvő falusi legelő vízjárta tocsogósokkal és homokdombocskákkal tarkított gyeptől (mely tipikus példája a nyírségi gyepek változatos társulásmozaikjának) koronázza a TK egyik védett értékekben leginkább bővelkedő, belső láprétekkel szabdalta láp- és ligeterdeje az ún. „Mogyorós erdő” 19. Kistestvére a „Bereki erdő”, egy szép keményfás ligeterdő maradvány Budaábrány felett, a Konyári kálló kanyarulatában fekszik 20. A haneleki rész lápréteje, mely Fülöpre is átnyúlik, most áll védetté nyilvánítás alatt 21.

Nyíracsádtól É-ra találjuk Külső-Gút erdejét, mely Debrecen régi külbirtokainak gyöngyszeme volt. Sajnos a Nyírség legnagyobb

Mocsári teknős – The marsh tortoise
(*Emys orbicularis*)

kiterjedésű tölgyesének nagy része már a fejsze martaléka lett, jellegtelen, nem egyszer tájidegen állományok vették át a helyét. Már csak néhány idős tölgyes dacol az idővel, melyek egy részét sikertült védelem alá helyezni 22.

A községhatár déli csücskében, Buzita-tanya mellett fekszik a Jónás-rész, melynek homoki réteje a tájvédelmi körzet legnagyobb kiterjedésű, részben már beerdő-

sült kiszáradó síklápjába megy át, számos botanikai ritkaságnak adva otthont 23.

Vámospércstől K-re a 48-as úttól egészen a fenti területig terjed az igen gazdag, változatos élőhelyegyüttes, ahol a Villongó sekély vízállásos területétől a száraz homoki gyepig, körises ligeterdőtől a hagyásfás legelőig a táj egy darabon ismét a Nyírség hajdanvolt szépségét varázsolja elénk 24.

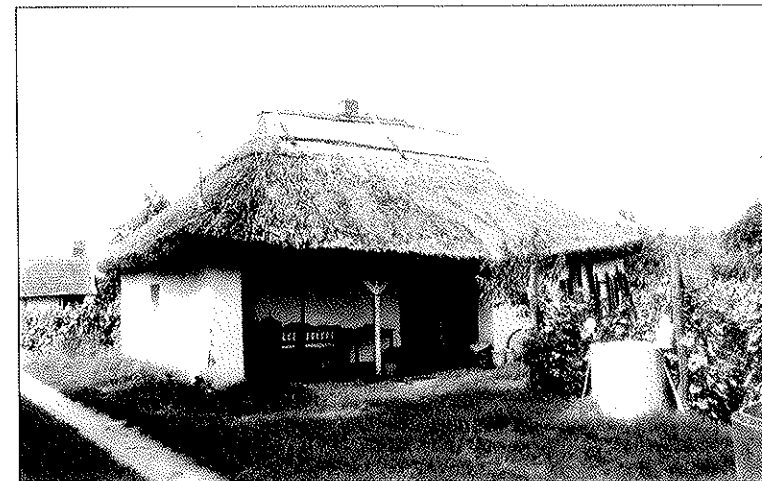
A környéken található helyi védeltséget élvező területek

Debrecen városa számos erdőpusztai területet helyezett védelem alá. Ezek a következők:

– Erdőpuszta 25: Az erdőpusztai pihenőerdők legszebb, a turizmus által legkedveltebb részeit fűzi csokorba. Ezek: a nagycseri, bánki, vekerai tavi, mézeshegyi, és hármashegy pihenőerdő központok, a Panoráma út környéke. Ehhez a területhez tartoznak az erdőpusztai jóléti tavak, az „Ördög-árok” és a Panoráma út mellett álló Erdőpusztai Bemutatóház és Arborétum.* A terület jól megközelíthető gépkocsin, illetve a Vámospércsi úton kiépített ke-

* Részletesebben a TKM Kiskönyvtár 354. és 355. sz. füzetei ismertetik

Pajta a létavértesi Mosonta kertben – The Mosonta Garden in Létavértes. A
19th-c. barn.

rékpárúton, és a Zsuzsi kisvasúton, mely a debreceni Faraktár utcai végállomástól Hármashegyig közlekedik, ahol többek között az Erdős puszta élővilágát bemutató tanösvény várja az érdeklődőket.

– Halápi rét **26**: A 48-as út mellett található terület magasságos társulása jellegzetes a Nyírség ősi buckaközi laposaira.

– Hármashégyi akácos **27**: A Zsuzsi vasút mellett található erdő egy homokbucka vonulaton fekszik. A homoki tölgyesek számos értékes védett növényének nyújt menedéket (pl. magyar nőszirm, nagy ezerjófű, széleslevelű sarkvirág, stb.)

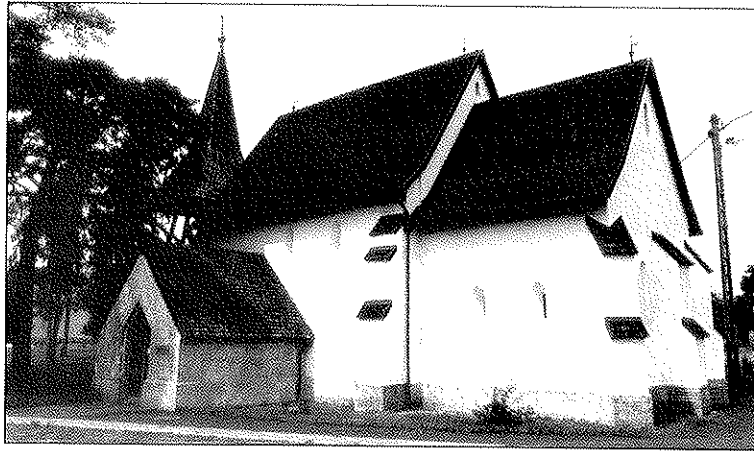
– Halápi ligeterdő **28**: Debrecen-Haláp település mellett áll ez a nagyon szép tölgy-köris-szil ligeterdő, mely emlékeztet a térség hajdan kiterjedtebb hasonló társulásaira, a Nyírség üde erdőtípusára.

– Nagycsere-martinkai rezgő nyáras **29**: A Zsuzsi vonat martinkai megállójánál találjuk e szép üde erdőt. Az idős nyáras és tölgyek számos énekesmadárnak adnak itt otthont.

– Halápszéli tölgyerdők **30**: A két erdőrészlet a Nyírség homoki tölgyeseinek jellegzetes maradványa, értékes aljnövényzettel. – Nyírségi ősláp **31**: A Hajdúsámsonba vezető út melletti zombékos fűzláp és láprét botanikai összetétele hasonló a bátorligeti ősláphez.

Monostorpályitól É-ra, a Hajdúsági TK védett területe mellett találjuk azt a szép, 6 ha-os feketefenyvest **32**, mely az e tájegységbe telepített homoki fenyvesek egyik utolsó képviselője.

Nyíracsád református templom – Nyíracsád's medieval Reformed Church

Rövidesen védetté nyilvánítják azt a gyönyörű fűzfás kaszálót, mely a Monostorpályiból Létavértes felé vezető műúton a város felé érkezőt fogadja. A helybeliek által Falurétnek nevezett terület meglepően nagy kiterjedésű és botanikai ritkaságokban bővelkedő láp, mocsárrét és üde kaszálórét, tájképileg is igen szép (33).

Gyarmathy István

A települések és környékük látnivalói

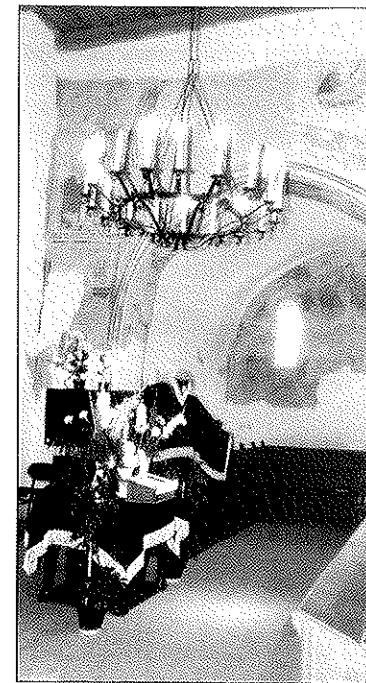
Területünket két útvonalon járjuk be; az első a Nyírség és a Hajdúhát, illetve a Körös vidék „találkozása” mentén húzódik. Debrecenből dél felé kiindulva a következő településeken haladunk keresztül: Debrecen-Mikepércs-Sáránd-Hajdúbagosa-Hosszúpályi-Monostorpályi-Létavértes-Kokad-Almosd-Bagamér és Újléta.

Másik útvonalunk is a megyeszékhelyről indul ki, de azt északkeleti irányban hagyja el: Debrecen-Hajdúsámson-Nyíradony-Nyírmártonfalva-Nyíracsád-Fülöp-Nyírábrány és végül Vámospércs. A két útvonalat bejárva sorra vesszük a települések legfontosabb látnivalóit.

Mikepércs: (hajdan: Kis-Pércs) A fentebb már említett Nyírség és Hajdúhát találkozója az egykor nagyobb vízhozamú Kondoros patak mellett igen nyilvánvaló módon látható. Itt ugyanis egy 2-3 méteres hirtelen leszakadó „falat” láthatunk. Alföldi méreteket tekintve ez igen jelentős szintkülönbség!

A falu a hajdani vizes, mocsaras, zombékos területből mint félsziget emelkedik ki.

Középkori freskók a nyíracsádi templomban – Remains of frescoes inside the church

Közepén gyönyörű, fehér falú templom áll. Négy fiatornyos, zsin-delyfedésű karcsú tornya messziről látható. Az erdélyi templomokat idéző, késő barokk stílusú, síkmennyezetes, egyhajós református templom a XVII. sz. végén épült. A torony hajdani, a tűzország részére épített körüljáróját a legutóbbi helyreállításkor kibontották, innen gyönyörködhetünk az alföldi táj meglepően szép panorámájában.

A határ déli részén áll a „Rákóczi vagy 1000 éves tölgy”, mely talán még a kurucoknak is árnyékot adott. Helyi jelentőségű természeti érték.

Sáránd: Szabó Lőrinc gyermekkorának egy részében itt élt. A falu központjában áll az 1868-ban épült, nyerstégla-burkolatú, neoromán stílusú református templom. A falu élő híressége Dankó Imre bórdíszműves mester, akinek műhelyét hiba lenne kihagyni annak, aki az igaz magyar értékeket keresi e tájban!

Hajdúbagos: (hajdan: Kutya-bagos) A református templom és a Templom u. 2. alatti védett fák (negyven féle ritka fenyőféle) megtekintésén túl érdemes még a község keleti, dimbes-dombos határában óriási területen fekvő szőlőskertben egy sétát tenni, egyrészt a hagyományos szőlőkultúra utolsó nyomainak megtekintésére, másrészt azért, mert az élesebb szeműek egy hajdani földvár még ma is igen jól látható töltéseit és katlanszerű mélyedését is észrevehetik. A közelben húzódó Ördög-árok vigyázó katonai objektumok egyike lehetett hajdan.

A falu északi, a vasútállomáshoz közeli részén egy régi csárda – sajnos mára meglehetősen átalakított – épülete látható. A csárda a középkori Kassa-Debrecen-Nagyvárad-Erdély útvonal jeles állomása volt. Az északi határban található a Földikutya-rezervátum védett területe, szélén egy jól megfigyelhető Ördög-árok szakasszal.

Hosszúpályi: Az előbb említett földvár Ördög-árkon túli „iker-párja” a pályi határ északi erdeiben található, egy meglepően nagy méretű, katlanszerű mélyedés formájában. Érdemes ezt is felkutatni, mint ahogyan érdemes a község központjának két, egymás melletti templomát is megnézni.

Közelükben áll a XVIII-XIX. sz. fordulóján épült Zichy-kúria későbarokk épülete. A nagyméretű U-alakú udvarház szebb napokat is láthatott. Mellette, a Debreceni út mentén, egy igen szép, harmonikus formájú magtár elhanyagolt épülete áll, mely évtizedek óta felújításért könyörög. A Pocsaj felé vezető Nagy utcán találjuk a szépen helyreállított módosparaszt házat, amely ma helytörténeti és néprajzi kiállításnak ad otthont.

Monostorpályi: Hajdan a gabonatermelő vidékeken hatalmas magtárakat emeltek. Ezek közül két copf stílusú ún. tubusmagtár áll a faluban. Fehérre meszelt falukkal messziről, mint a templomtornyok hívják fel magukra a figyelmet. Mellettük áll egy földszintes társuk. Szép műemlékegyüttest alkotnak.

Létavértes: (korábban Nagyléta és Vértes) Az összevont település három temploma közül a két nagylétai műemlék. A református templom későbarokk épülete 1806-1813 között készült. A görögkatolikus klasszicista tömbjét pedig 1803-ban emelték, ikonosztáza egy munkácsi mester kezemunkáját dicséri. Toronysisakja copf stílusú.

A két falu között áll a vízivágóhíd, mely igen ritka ipartörténeti emlék, nemcsak a megyében, de az országban is.

A falu híres szülötte Irinyi János, a „magyar Prométeusz”, a foszforos gyufa feltalálója, a helyi temetőben nyugszik.

A település északi dombjai között, a Mosonta-kertben néhány szőlőspajta és berendezése élő skanzen. A szomszédos Kossuth kert egyik múlt századi szőlőpajtájában a szőlőművelés és a borászati kultúra tárgyaival berendezett tájház látható.

Aki hosszabban szeretne itt elidőzni, annak kellemes kikapcsolódási lehetőséget nyújt a Piremon Pihenő Központ lovaspanziója, lovaglással, kocsikázással.

A belső-gúthi „Pusztá-templom” – The Pusztá Church at Belső-Gúth

Kokad: Az igen kicsi és hangulatos falunak szép temetője van a település feletti dombok egyikén. Keleti határában van egy nagyméretű víztározó, melyet felüdülés felkeresni a nyírségi homokbucák közt járva.

Almosd: A környék talán leghíresebb települése. Számtalan látnivalója közül négyet emelünk ki.

Kölcsey Ferenecnek, Himnuszunk költőjének lakóháza szinte szentélyként tisztelt emlék. Klasszicista stílusú, fehér falú, nádfelecses udvarház, mely 1812-1815 között adott otthont a költőóriásnak. Ma a település könyvtára és egy irodalmi emlékkiállítás található benne. A kertben Marton László Kölcsey szobra áll.

A Kölcseyekkel rokon Miskolczyak földszintes klasszicista kúriája, parkja védett fa-matuzsálemei és az ősi temető a falu patakon túli oldalában áll.

Almosd bihari diósszegi határában 1604. október 15-én jelentős csata volt Boeszkai hajdúi és a császári seregek közt. Emlékét Nagy Sándor Jánosnak a Fő téren álló őtalakos hadi emlékműve, a Kölcsey Emlékmúzeum kiállítása és a csatahelyen felállított emlékmű őrzi.

A református templom egy 1400 körüli gótikus templom átalakításával (1805) nyerte el mai képét. Dél felől nézve ma is nagyszerű a látvány, hiszen ezáltal fogalmat alkothatunk a patak melletti középkori templomerőd hajdanvolt, robusztus megjelenéséről. Egyhajós, támpilléres, a nyolcszög öt oldalával záródó szentélyű templomát feltétlenül nézze meg az erre járó.

Bagamér: A román határ melletti település a trianoni béke-diktátumig az Ér-mellék egyik fontos közlekedési csomópontja volt. Mára ebből csak az utcahálózat és a településszerkezet maradt meg. Legszebb, rendezett utcáskái a falu nyugati részén láthatók.

A község magas dombra épült református templomának egy része középkori eredetű, melyben két 15. századi kehely látható. Csokonai Vitéz Mihály itt írta „Eva napra” című versét.

A főtér hatalmasra nőtt (35 m magas) numídiái jegenyefenyői és a Takó hegy gigászi méretű fehérnyár matuzsálemei (törzskerületük a 7 m-t is meghaladja), a természetkedvelők igazi csemegéi ezen az idős, fákból nem igen bővelkedő tájon (szerencsére védelem alatt állnak).

Újléta: A fiatal település legszebb területe a falu keleti oldalában, a dombra telepedett temető, ahonnan szép látvány tárul szemünk elé. Elértünk az első út végállomásához. Induljunk el most második utunkra!

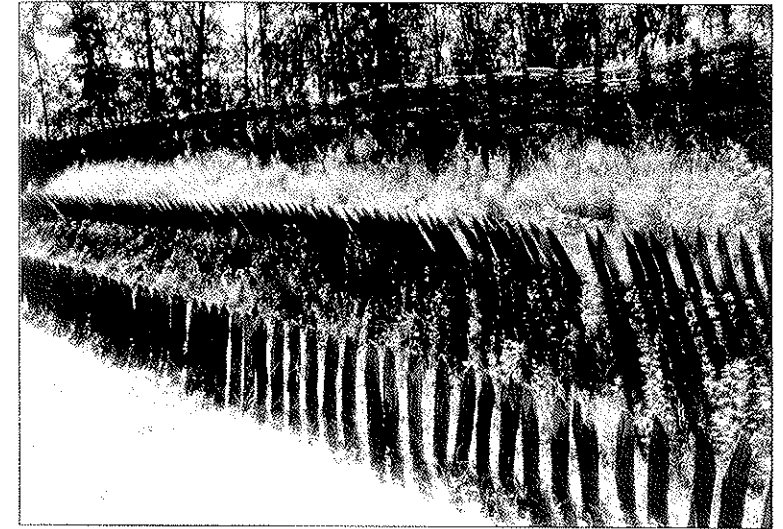
Hajdúsámson: A Hajdú-Bihar megyében található nagyobb nyírségi településekre (Hajdúsámson, Nyíracsád, Bagamér, Nyíradony, Nyírmártonfalva, Vámospécs) jellemző, hogy utcáik rajzolata leginkább egy soklábú állatra, talán pókéra vagy egy sokágú csillag sugaraira hasonlít. Ez a jellegzetes településszerkezet és utcahálózat nem igazán ismert és népszerűsített értéke a dombok közé települt községeknek.

Hajdúsámson településszerkezete is ilyen pók-szerű lábakkal áll, melynek központjában a református templom található. A település délkeleti szőlőjében, akárcsak Hajdúbágyos esetében is, földvár nyomai láthatók. A település északi határában a „Diósvár” elnevezés egy másik földvárat is sejtetni enged.

Nyíradony: A XVII. sz. végén épült görög-katolikus templomot a XIX. sz. elején későbarokk stílusban építették át. A dűsan tagozott végződéssel épült torony alatt nyílik a bejárat. A három emeletes toronyrészt 1888-ban újították meg.

Nyírmártonfalva: Az erdészeti irodaháza 1885 körül épült a gúthi erdő mélyén. Középső részében tisztiszállás volt, míg a kétoldali, földszintes szárnyak a személyzet elhelyezését szolgálták. Eklekti-

Az Ördögárok rekonstruált részlete – The „Devil’s Dike”

kus homlokzata nagyjából a historizmusban szinte kötelező szimmetrikus, középrizalitos elrendezést követi, de a középső, kiemelt épületrészt egy toronnyal kombinálták. Teteje már némileg átépült. Kiskontyos teteje, deszkaoromzata, fatorny a szatmári, erdélyi népi építészet stílusára emlékeztet.

A Gúthi erdőben, kis domb tetején áll a klasszicista kastély, amelyet gróf Reviczky József építtetett az 1800-as évek közepén. Feltehetően vadászkastélynak használta, hiszen a környező erdő-ség ma is kiváló vadászterület. Az egységes stílusú, kvalitásos épület három boltíves, timpanonos homlokzatával közeli rokonságot mutat Debrecen korabeli középületeivel. Középfolyosós elrendezésű, a tágas bejárati előtér mögött az egykori Vadászterem nyílik. A hosszú épület két végét kissé kiugró oldalrizalitok zárják. Ma nevelőotthon működik benne.

Nyírcsád: Az eredetileg Árpád-kori, a XIII. század folyamán épült koragótikus, most református templom műemléki helyreállítása (1988) szenzációs eredménnyel zárult. A templombelső három igen értékes falképet rejtett. Egy XIV. sz. végi püspökfigura gyönyörű rajzolata van a diadalíven. Az északi falon Szűz Mária születése és egy Szt. László legendához tartozó jelenet feltételezhető. A szentélyben egy XV. sz. közepéről való képsorozat a golgotai eseményeket eleveníti fel.

Végül egy XVII. sz.-ból való felirat a protestáns, fehérre meszelt templom kialakításáról beszél.

A három réteg egymásra volt festve, kibontásuk után a Nyírség gyöngyszemévé lett a restaurált templom.

Fülöp: (hajdan Bánháza) A középkorban népes falu volt, de a török hódoltság idején elpusztult. Szűz Mária tiszteletére szentelt kápolnáját gróf Keglevichné építtette 1796-ban. Állítólag a rác templom romjaiból készült, helyben égetett téglából.

Nyírábrány: A település Ördög- és Budaábrány településrészekből állt össze. Az északi terület (Ördögábrány) egy szélhordta nyírségi homokháton épült 1827-ben az Ördög-kastély. A híres építész, Pavolny Ferenc (aki a hortobágyi Kilenyukú hidat is tervezte) egyik legkiemelkedőbb épülete. A hozzátartozó park száz évesnél is idősebb fái között az elcsendesedni vágyó kedvére sétálhat, s szemlélheti a gyönyörű klasszicista épületet.

Vámospércs: Régi hajdúváros. Középkori vámszedő hely. Református temploma a falu közepén egy óriási dombra épült későbarokk stílusban, 1802-ben. Tornyából figyelte Görgey Artúr 1849. augusztus 2-án a vesztes debreceni csatából visszavonuló Nagy Sán-

dor József tábornok hadmozdulatait. Ugyanő később Kossuth Lajossal a több mint 200 éves községházán tanácskozott.

Említsük meg, hogy a nagyközség északi településszerkezete olyan, mint egy dombra épült labirintus. Érdekes itt egy sétát tenni!

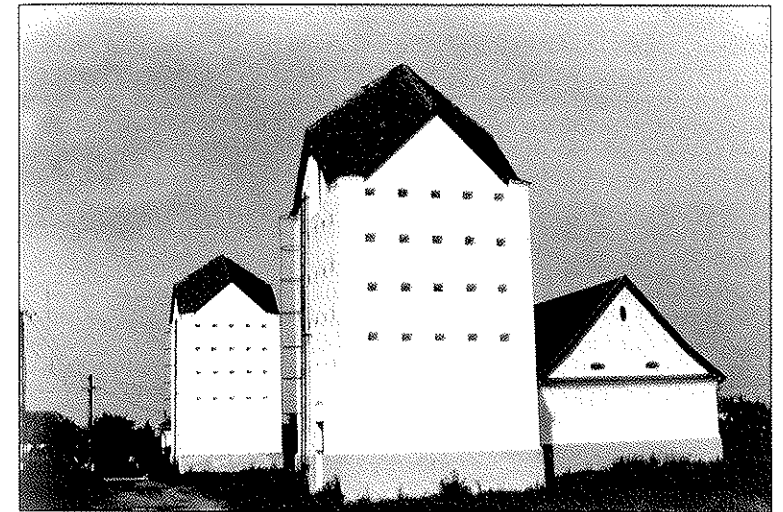
Második utunk is végetért.

Az Ördög-árok: Területünkön több helyen is (Debrecen-Nagyerdő, Debrecen-Nagycsere, Hajdúbagos-Földikútya Rezervátum, Dom-bostanya, Nyírábrány, Nyírcsád) látható egy „*sehonnan sem jövő és sehová sem menő*” nagy árok nyoma.

Eredetét, célját mind a mai napig kutatják és vitatják. A tudomány álláspontja szerint Kr. u. 322 után az e vidéken élt szarmaták építették, több hullámban, római segédlettel, a keletről érkező barbár támadások kivédésére, ill. fékezésére. Az e felfogást tükröző rekonstrukció a Debrecen-nagycserci erdő vámospércsi országútja mentén látható.

Földvárak: Megyénkben számos földvár az árokrendszer mellé települt. Ezekről a katonai /?/ pontokról igen keveset tudunk. Megvallatásuk még nem történt meg. (Hajdúsámson: Diósvár és a szőlőskerti földvár; Bánk: földvár; Hajdúbagos, Hosszúpályi földvárjai és az „Erősluk” Nagycserén.) Aki fel szeretné ezeket keresni, ne

A monostorpályi „Kubusok” – The „tubes” of the grannery at Monostorpályi

kiépített, nyilvánvaló formákat keressen. Ezek az erősségek a nyír-ségi, szélhordta homokbuckák között csendben meghúzódznak, szinte észrevehetetlenek. Akkor láthatók igazán, ha már bennük van az ember. Akkor válik csak nyilvánvalóvá, hogy a körülöttük emelkedő homokhátak láncolata igen jó védelmet nyújt a rajtuk álló fákkal, bokrokkal együtt.

Mivel általában kisméretűek, felvetődik, hogy talán nem is vár-ként funkcionáltak ezek a mélyedések, katlanok, lyukak. Akkor mik lehettek? Ősi szentélyek, áldozóhelyek? További bizonyossá-got ezügyben csak a régész munkája nyújthat!

Buka László

Templomok, templomromok

A Dél-Nyírség egyházi építésze a XI-XII. századig nyúlik vissza. Középkori templomaink egy része eredeti állapotában, vagy kis át-építésekkel látható (*Álmosd*, *Nyíracsd* református templomai). A legtöbb templom átépült, így használják ma is. Tudományos kuta-tások nyomán ismerjük a környék XII-XIII. századi premontrei, ciszterci, johannita és bencés építőműhelyeinek munkáit, s a régé-szek feltárásainak köszönhetően jó néhány középkori templom helyreállított romja is látogatható.

Nyíradony és Nyírmártonfalva között rövid bekötőút vezet az erdőbe, ahol piros téglafalak állnak egy tisztáson. Ez a templom a Guthkeled nemzetsége volt, akik monostorukat Adonyban (Nyíradony) emelték. A szerzetesek azonban feltehetően nem tud-ták ellátni a plébánia feladatait is, ezért önálló templomot kellett építeniük a szomszédos Gúton. Ez a falu 1289-ben kettészakadt, s így Nagygúton (Belsőgút) és Kisgúton is épült egy-egy templom. A *nagygúti* XIII. századi román és átmeneti, koragótikus épület. Egyhajós, egyenes záródású, sekrestyével készült. Apszisát később támpillérekkel erősítették meg. Anyaga többszínű téglá, melynek változatosságát vélhetően díszítésre használták. Ablaka, középkori szokásnak megfelelően, csak a déli falon volt. Toronynak nincs nyoma. A falunak ez az egyetlen emléke.

A Debrecenről keletre lévő erdőpusztákon több elpusztult kö-zépkori falu helyét ismerjük, melyeknek csak egy részében volt templom. *Pac* egyházának, vagy a nagycserei határban az Árpád-kori *Szata* templomának csak a helyét ismerjük, de *Soma* egyházá-nak kicsiny, félköríves szentélyű, román stílusú épületét a régészek fel is tárták 1923-ban, az ott álló somai erdőőrháztól délre ötven

méterre. Ugyancsak ásatásból ismerjük a török időkben végleg el-néptelenedő *Haláp* falu egyenes szentélyzáródású, sekrestyével el-látott kis templomának alaprajzát.

Debrecenről délkeletre, a fancesikai erdőpusztán két falu nyo-mait találhatjuk meg: *Fancesika* templomának alapfalai helyreállít-va láthatók a diószegi út és a Panoráma út találkozásánál a Temp-lomhegyen, *Újlak-Szentjános* különlegesen érdekes, négykaréjos templomának maradványai pedig Nagycsere legdélibb részén ta-lálhatók.

A Debrecen melletti *Bánk* közelében, a diószegi út melletti kis dombon láthatók a falu középkori templomának alapfalai.

Debrecen északkeleti határában, Dombostanya vasúti megálló-helyétől nyugatra, kb. 800 méterre áll a középkori *Parlag* falu templomának helyreállított romja. A XII. század óta többször bő-vített épületet földrengések tették tönkre, s ennek helyén, a XV. században egy egységes, poligonális szentélyű, gótikus templomot emelt itt a környék egyik legnagyobb családja, a Parlagi família. A helyreállítás az évszázados falak bemutatásával együtt emlékmű-vet is kíván állítani egy középkori falunak, keresztyén hagyomá-nyunk egyik jelentős helyének. A korábbi műemlékvédelmi mód-

A hosszúpályi tájház – The rural life museum at Hosszúpályi

szerek eredményeként kiásott templomaink romját földre szegezett tekintettel nézhettük meg. Debrecen városának áldozatos támogatása révén ezt a műemléket toronyból szemlélhetjük. A rom körül fekvő kies táj természetvédelmi oltalom alatt áll, kellemes kirándulóhely a város közvetlen közelében.

Rácz Zoltán

SUMMARY

This book aims to present the natural beauties of the wooded plains in the South Nyírség, a region of Eastern Hungary extending north from Debrecen as far as and beyond Nyíregyháza. The chapters cover the district's natural history and botany, and its cultural history as well as places of interest.

Chapter I describes the flora and fauna of the district, including a historical perspective of what this area of the Great Hungarian Plane was like in the past. There are still some areas unsuitable for farming, where meadow land interspersed with marsh, morass and woodland, on a sandy soil, provides an ideal habitat for several rare species of plant and animal.

The terrain was scoured by northerly winds following the last Ice Age. This built up sand dunes, running North-East to South-West, that provide shelter for a number of the animals in the district. The slopes and upper reaches of the dunes accommodate plants and animals that favour dry conditions, while the vegetation requiring more moisture is found in the lower-lying, marshy areas. Such plant communities lend a varied appearance to the countryside. The soil suits a number of endemic and rare species. They include *Bulbocodium versicolor* and *Iris aphylla* ssp. *hungarica* in dry oak woods, *Pulsatilla pratensis* ssp. *hungarica* (a variant of the small pasque flower) on the dry plains, *Orchis militaris* and *Dactylorhiza incarnata* (the early marsh orchid) in low-lying marshy places, as well as *Trollius europaeus* (the globe flower) and *Iris sibirica*.

The animal life in the district is similarly varied. There are examples of the grasshopper *Acrida hungarica*, the butterfly *Thersamonia dispur* Haus, the common lizard *Lacerta vivipara*, the mole-rat *Spalax leucodon*, the wild cat *Felis silvestris*, and many species of songbird, bird of prey, and so on.

Regrettably civilisation has done great damage to the district. Much wild life has killed off by drainage, deforestation, and

ploughing of grassland. However, the farming remains largely external, in the sense that many species of flora and fauna have survived to a greater or lesser extent, so that the situation is better than elsewhere on the Great Plain.

Chapter II describes the district's nature conservation areas. The largest of these is the Hajdúság Nature Conservation Area, but there are a number of smaller areas of natural interest, as well as nature reserves managed by local authorities. The largest is run by the City of Debrecen.

Chapter III covers places of interest in the South Nyírség. Though the towns and villages mentioned are not replete in ancient monuments and historic buildings, they have retained a special atmosphere and appearance, and preserved edifices of great architectural and historical interest: a fine old castle or church, examples of peasant architecture, a graveyard, a traditional settlement pattern, memorials to important events, and so on. Near these places there are often remains of prehistoric monuments, such as Sarmatian fortifications or earthworks of even earlier periods.

Chapter IV describes the churches built in the flourishing period of the early Middle Ages. These were all devastated during the Turkish period of the 16th and 17th centuries, but the ruins of a few have survived to the present day.

L. Buka – I. Gyarmathy – L. Papp – Z. Rácz

IRODALOM

- Balás, V.: Az alföldi hosszanti földsáncok. Régészeti Füzetek Ser. II-9. Bp. 1961.
Csorba, Cs.: Adattár a X-XVII. szd.-i alföldi várakról... Déri Múzeum Évkönyve 1972. Debrecen, 1974.
Lovas, M. /szerk./: A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet. Debrecen, 1993.
Módy, Gy.: A debreceni erdőpuszták története 1945-ig. Debrecen, 1981.
Pécsi, M. /szerk./: A tiszai Alföld. Bp. 1969.
Rakoczay, Z. /szerk./: Csévharasztól Bátorligetig. Bp. 1988.
Szöllősi, Gy. /szerk./: Hajdú-Bihar népi építészete. Debrecen, 1979.
Tardy, J. /szerk./: Magyarországi települések védett természeti értékei. Bp. 1996.
Papp, L., Dudás, M.: Adatok a Közép-, a Dél-Nyírség és környékének botanikai értékeiről I-IV. Calandrella. Debrecen, 1989., 1990.

KIÁLLÍTÓHELYEK

- Álmosd* Kovácsműhely, Rákóczi u. 2.
Kölcsy Emlékház, Kölcsy u. 11.
- Debrecen* Erdőspusztai Bemutatóház és Arborétum, Panoráma út, Bánk közelében
- Hajdúsámson* Bardi János magángyűjtő kiállítása, Krúdy u. 21.
- Hosszúpályi* Tájház, Nagy u. 13.
- Létavértes* Vizivágóhid, Petőfi u.
Tájház, Kossuth kert

IDEGENFORGALMI TUDNIVALÓK

- Dorcas Kemping.* Hosszúpályi út, Vekeri tó mellett, tel. 52/441119
- Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága.* Debrecen, Sumen u. 2., tel. 52/349922
- Liget-Farm Lovastanya.* Létavértes, Kepecs tag, tel. 52/375604
- Piremon Pihenő Központ.* Létavértes, Romarét, tel. 52/376373
- Panoráma Étterem.* Vámospercsi út 7. km., tel. 60/307799

Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára
547. szám

Kiadja a TKM Egyesület a Dél-Nyírség
Bihari Tájvédelmi Egyesület megbízásá-
ból, a KTM Központi Környezetvédelmi
Alap, Bagamér, Hajdúsámson, Létavér-
tes, Nyíradony, Nyirábrány, Újléta,
Vámospercs, Nyíracád önkormányzatai,
a Panoráma Vendéglő, a Piremon Kisvál-
alat és a Dél-Nyírség Kft. támogatásával,
1996-ban, 6000 példányban
Felelős kiadó: Éri István

Szerkesztette: Cs. Tábori Hajnalka
Lektorálta: Priszter Szaniszló
Fényképek: Balogh Zoltán, Papp László
Fordítás: Csapó József
Színes feldolgozás: Spektrum Kft.
Térképek: Cartographia Kft. Bp.
Tipográfia: TKM Tipográfiai Stúdió –
Török Balázs

Nyomdai munka: VESZPRÉMI NYOMDA RT.
Felelős vezető: Erdős András vezérig.
ISBN 963 554 118 X
ISSN 0139-245X

